

Tilburg University

Openbaarheid en publiciteit in strafzaken

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Delikt en Delinkwent

Publication date:
1997

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Groenhuijsen, M. S. (1997). Openbaarheid en publiciteit in strafzaken. *Delikt en Delinkwent*, 27(5), 417-422.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Openbaarheid en publiciteit in strafzaken

---

1. Het recente megaproces tegen Johan V. c.s. heeft weer eens duidelijk gemaakt dat de aloude vraagstukken rondom de openbaarheid van de strafrechtspleging nog steeds een hoge actualiteitswaarde hebben. De zaak zelf stond van meet af aan volop in de publieke belangstelling. In 1994 verschenen de eerste berichten in, zoals dat heet, een groot landelijk ochtendblad. Justitie zou bezig zijn met het amputeren van een van de tentakels van een wereldwijd drugsimperium, het Octopus-kartel. Nadien werd iedere belangrijke ontwikkeling in het opsporingsonderzoek breed uitgemeten op de voorpagina van de evenbedoelde krant. Het ging hierbij niet zelden om uiterst privacy-gevoelige informatie, die de betrokken journalist uitsluitend heeft kunnen bereiken als uitvloeisel van een eigen achtergrond in het politieapparaat en de daaraan overgehouden contacten bij justitie. De fase van de terechtzitting werd een ware mediashow. Justitie voerde een zogenaamd 'pro-actief mediabeleid' en de raadslieden van de verdachten - al snel collectief aangeduid als het 'dreamteam' - verschenen dagelijks op de vaderlandse beeldbuis om hun visie op de lopende rechtstrijd met de overheid naar voren te brengen. Het openbaar ministerie huurde een dure PR-adviseur in en gunde journalisten een blik in het privé-leven van de betrokken officieren van justitie. De advocaten klaagden dat zij zich dergelijke ondersteuning financieel niet konden veroorloven (sic!) en gingen tot op de laatste dag publicitair in een tegenoffensief. Er was een echte Friese Elfstedentocht voor nodig om het proces een dag uit het middelpunt van de aandacht van de massamedia te verdringen.

2. De verplichting om strafzaken tijdens een openbare terechtzitting te behandelen is op goede en zwaarwegende gronden zowel grondwettelijk (art. 121 GW) als verdragsrechtelijk (art. 6 EVRM, art. 14 IVBPR) verankerd. De meest pregnante samenvatting van waar het om gaat is gelegen in het dictum: 'Justice must not only be done, it must also be seen to be done.' Achter dit aforisme gaan de argumen-

---

* *Hoogleraar straf(proces)recht KUB Tilburg.*

ten schuil die het principe dragen dat het publiek moet kunnen waarnemen op welke wijze recht wordt gedaan in strafzaken. Vanouds werd daarbij onder andere gesproken over de democratische legitimatie van de strafrechtspleging. Dit zou tenminste twee effecten hebben die bijdragen aan de doelstellingen van het strafrechtelijk stelsel. Ten opzichte van de justitiabelen zou de openbaarheid een zichtbare bevestiging vormen van de waarde van de door de verdachte geschonden rechtsnorm en aldus een bijdrage kunnen leveren aan de generale preventie. Omgekeerd zou de publieke belangstelling voor de rechter wel eens een aanvullende prikkel kunnen zijn om zijn werk extra zorgvuldig te verrichten.¹ Kortom: openbaarheid van de zittingen wordt krachtens een respectabele traditie gezien als een middel om de kwaliteit van de rechtspraak - en de acceptatie van de uitkomsten daarvan in de samenleving - te bevorderen.

3. Inmiddels zijn de omstandigheden in diverse opzichten drastisch gewijzigd. Het toezicht op een correcte procesvoering annex de democratische legitimatie heeft al lang niet meer plaats door de lijfelijke aanwezigheid van een doorsnee van de populatie in de rechtszaal. Tegenwoordig wordt de publieke tribune in het gros van de strafzaken alleen nog bevolkt door schoolklassen, een enkele juridische student, en door 'vaste klanten' die vaak een persoonlijke fan zijn van een lid van het rechterlijk college. Het toezicht, de controle, is grotendeels overgenomen door journalisten van de verschillende media. Het meest principiële gevolg daarvan zou ik willen omschrijven in termen van de overgang van openbaarheid naar publiciteit. Openbaarheid was dogmatisch en institutioneel zo ongeveer een functioneel equivalent van kwaliteitsbevordering. Voor de uitzonderlijke situaties waarin de toegankelijkheid van het publiek dysfunctioneel zou zijn - bijvoorbeeld bij de berechting van jeugdigen of wanneer zeer kwetsbare verdachten of slachtoffers bij de zaak waren betrokken - kon de rechter bevel geven de deuren te sluiten, zodat negatieve consequenties achterwege zouden kunnen blijven (zie onder andere art. 273 en 495b Sv). Met publiciteit ligt dit wezenlijk anders. Hoewel aan de berichtgeving in de massamedia in abstractie dezelfde voordelen verbonden zijn als aan de aanwezigheid van gewone burgers in de rechtszaal, blijkt dit toch ook neveneffecten op te leveren die aanmerkelijk minder eenduidig als positief te beoordelen zijn. Er wordt

¹ Empirische steun voor deze laatste stelling wordt onder andere gemeld door M.M.D.C. Wesseling, *Minder straf bij publiciteit*, Nederlands Juristenblad 1992, p. 701-705.

bijvoorbeeld op goede gronden gesproken over het risico van 'trial by the media'. Terwijl openbaarheid een vrijwel evidente bijdrage zou leveren aan de doelstellingen van het strafproces, lijkt massieve publiciteit veelal eerder een bedreiging op te leveren voor de kwaliteit van het strafgeding. De vraag is waar de grenzen moeten worden getrokken.

4. Politie en justitie hebben zich gevoelig getoond voor de gevolgen van de omslag van openbaarheid naar publiciteit. In de jaren '70 deed het fenomeen van de persofficier van justitie zijn intrede², later gevolgd door de persrechter. Ook het Departement van Justitie zag in dat hier problemen dreigden en vaardigde, laatstelijk in 1992, ministeriële circulaire uit waarin gedragsregels zijn opgenomen omtrent de omgang met de media. Uitgangspunten van deze richtlijnen kunnen worden weergegeven met de trefwoorden terughoudendheid, objectiviteit en zakelijke toonzetting. De gemeenschappelijke noemer van deze ontwikkelingen is gelegen in het belang van voorlichting. Publiciteit kan dezelfde heilzame effecten hebben als het oude begrip openbaarheid, indien en voorzover het is gericht op relevante informatieoverdracht. Maar publiciteit wordt vanuit juridisch oogpunt contra-productief wanneer daarmee andere oogmerken worden nagestreefd of daaraan tegengestelde effecten worden bewerkstelligd. Ik ga er van uit dat de media (althans sommige of velen daarvan) eigen belangen hebben die niet samenvallen met die van een objectieve berichtgeving c.q. met die van een goede rechtsbedeling. Daarover mag niemand zich beklagen, zolang de strafrechtelijke autoriteiten maar niet proberen die stand van zaken uit te buiten. En zo kom ik tot de elementaire buitengrenzen die door politie en justitie in acht dienen te worden genomen in contacten met vertegenwoordigers van de pers. Het verstrekken van inlichtingen mag niet worden beïnvloed, laat staan ingegeven, door de zucht naar sensatie bij het publiek. De contacten mogen evenmin strekken tot propaganda voor de wijze waarop de rechtshandhaving vorm wordt gegeven. En bovenal moet worden vermeden dat publiciteit wordt gezocht teneinde het grote publiek te mobiliseren zich achter het standpunt of het optreden van politie en justitie te scharen. Hier staan de institutionele verhoudingen tussen de verschillende deelnemers aan het geding op het spel. Van de Pol wijst er terecht op dat op dit punt vrij gemakkelijk een precair evenwicht kan worden doorbroken: 'Voorkomen moet worden dat een

² Zie T. Faber-De Heer, *De ontwikkeling van de contacten Openbaar Ministerie-Pers 1970-1980*, in: *Rechterlijke macht en media*, Zutphen 1980, p. 88-95.

proces verwordt van een "fair trial", in de betekenis van berechting door een onpartijdige rechter *in een sfeer van processueel evenwicht*, tot een "trial by media"³ (mijn curs., MSG).

5. Terug naar het proces tegen Johan V. en diens medeverdachten. Bij brief van 13 maart 1997 heeft de minister van Justitie aan de Vaste Commissie voor Justitie van de Tweede Kamer een analyse aangeboden van het zogenaamde Hakkelaar-proces en de leereffecten daarvan. Ten aanzien van de publiciteit rondom het proces stelt de minister vast dat als uitgangspunten van beleid zijn aanvaard een actieve voorlichting, maximale openheid over de aanpak en het zo nodig actief reageren op berichtgeving in de media. Zij meldt dat het openbaar ministerie toelichting en verduidelijking dient te geven ter informatie van de samenleving. Als algemeen geldende principes worden genoemd: 'gebaseerd op feiten, ingetogen, met een zekere mate van afstandelijkheid, gericht op verduidelijking en verklaring.' En dan komt de kernoverweging: 'Op een enkele uitzondering na voldeed de in het kader van dit proces door het Amsterdamse parket gevolgde gedragslijn aan deze principes'. De uitzonderingen worden vervolgens ook geconcretiseerd. Achteraf is men ontevreden over het dagboek dat de betrokken officieren van justitie hebben geschreven voor NRC Handelsblad en over het verslag omtrent privé-besognes van dit duo in het weekblad Vrij Nederland (waar ik overigens zelf aan toevoeg dat de verslaggeefster in kwestie naar verluidt door het Amsterdamse parket was benaderd voor de baan van voorlichtster). Ik onderschrijf het oordeel van de minister dat een groot deel van de publicitaire activiteiten van het openbaar ministerie zakelijk en professioneel te verantwoorden was. Met name ook het inschakelen van externe expertise op dit terrein - hoezeer ook op populistische wijze gemakkelijk te bekritisieren vanuit kortzichtige financiële overwegingen - is mijn inziens positief te waarderen vanuit het gezichtspunt van professionalisering van de organisatie. Anders dan de minister meen ik evenwel dat de afwijkingen van het gewenste gedragspatroon niet kunnen worden afgedaan als ondergeschikte uitzonderingen op een overigens in het algemeen als geslaagd te kwalificeren beleid. Ten eerste breng ik de 'lekken' in herinnering gedurende de eerste fasen van het onderzoek tegen het Octopus-kartel. Het is mijns inziens onaanvaardbaar wanneer politiefunctionarissen tijdens het vooronderzoek ontwikkelingen waarbij verdachte burgers zijn betrokken

3 U. van de Pol, *Openbaar Terecht, Een onderzoek van het openbaarheidsbeginsel in de strafrechtspleging*, diss. VU Amsterdam, Arnhem 1986, p. 608.

doorgeven aan de pers. Ook - en misschien wel: vooral - in strafzaken is grote terughoudendheid geboden om te voorkomen dat derden op de hoogte geraken van privacy-gevoelige gegevens in het verband van een opsporingsonderzoek⁴. Op dezelfde grond dient stellig afstand te worden genomen van de praktijk waarbij de politie vertegenwoordigers van de pers uitnodigt om getuige te zijn van spectaculaire aanhoudingen of huiszoekingen, hetgeen in het verleden herhaaldelijk is voorgekomen. Wat mij betreft staat dit op dezelfde - onverteerbare - lijn als het laten uitlekken van processen-verbaal van politieverhoren in de zaak-Slavenburg en het verstrekken van informatie over de persoon van de verdachte in de ontvoeringszaak Gerrit-Jan Heijn⁵. Een tweede reden om niet in te stemmen met het eindoordeel van de minister van Justitie over de strafzaak tegen Johan V. c.s. betreft het optreden van de behandelende officieren van justitie. Dit duo heeft zich permanent en - dus - weloverwogen geprofileerd als echte 'crime fighters' in de Amerikaanse zin van het woord. De minder (of: anders) gedreven leden van het openbaar ministerie werden door hen zelfs publiekelijk gedesavoueed als huisvaders die bij voorkeur vanaf etenstijd hun energie aan het gezinsleven willen wijden. Dat verraadt een attitude die niet kan worden gebagatelliseerd als een foutje in de marge van een zeer geslaagde aanpak. In de eerdergenoemde brief aan de Vaste Kamercommissie stelt de minister dat het openbaar ministerie in Amsterdam hierbij, terugkijkend, ook kritische kanttekeningen heeft gemaakt. Ik teken echter aan dat de betrokken twee officieren van justitie vele weken nadien aan de hoofdofficier toestemming hebben gevraagd om een boek te publiceren over hun beleving van het proces. Er zouden daarbij 'therapeutische motieven' in het spel zijn. Mijn conclusie is dan dat zij nog steeds niets begrepen hebben van de publicitaire rol die zij binnen onze rechtsstaat geacht worden te spelen.

6. Het strafproces is een forum waarin actoren kunnen worden aangesproken op hun gedragingen. Zij moeten dan verantwoording afleggen voor de keuzen die ze hebben gemaakt op het moment dat er iets te kiezen viel. De verdachte wordt aangesproken op het verwijt dat in de telastelegging is vervat. Onder omstandigheden wordt van het openbaar ministerie rekenschap gevraagd omtrent de wijze waarop

4 Zie ook: Ch.P.A. Geppart, *Minder openbaarheid bij de opsporing van fiscale delicten*, Weekblad Fiscaal Recht 6169, 1996, p. 619-620.

5 Voorbeelden ontleend aan Chrisje Brants, *De persweeën van het strafrecht*, Recht en Kritiek 1982, p. 364.

het voorbereidend onderzoek is ingericht en uitgevoerd. Ook van de rechter mag worden gevergd dat hij zich blootstelt aan een publieke controle, onder andere vanuit het oogpunt van een verantwoorde besteding van overheidsgelden⁶. Waar het mijns inziens om gaat is dat het middel in dienst blijft staan van het doel. Openbaarheid strekt tot transparantie en draagt in zoverre bijna vanzelfsprekend bij aan de kwaliteit en aan de doelstellingen van het straf(proces)recht. Publiciteit kan onder omstandigheden precies hetzelfde bewerkstelligen (ik denk nog altijd aan de onvolprezen - en gelukkig in boekvorm gebundelde - rechtbankverslagen van Jac. van Veen), maar kan ook in het tegendeel verkeren. Uiteindelijk blijft gelden: 'not everything that the public is interested in, is also in the public interest'⁷. Vandaar dat een van de belangrijkste beperkingen op de voorgeschreven hoofdregel van openbare strafzittingen volgens het verdragsrecht gelegen is in het criterium dat 'openbaarmaking de belangen van de rechtspraak zou schaden' (zie art. 6 EVRM en art. 14 IVBPR). Politie en justitie hebben wat dit betreft zowel gedurende het vooronderzoek als tijdens de terechtzitting een aanmerkelijk zwaardere verantwoordelijkheid voor een goede gang van zaken dan de overige deelnemers aan, of waarnemers van, het strafgeding.

6 Vgl. U. van de Pol, a.w., p. 605.

7 Chrisje Brants, a.w., p. 375.